

موضوع:

بررسی مبانی فقهی دفاع برون مرزی از مسلمانان جهان با رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

چکیده:

بر اساس آموزه های اسلامی و آیات قرآن، دفاع در مقابل تجاوز و تهاجم دشمن از ظلم و ستم ظالمین و ستمگران، یک وظیفه همگانی می باشد و بر همه مسلمین واجب است که به هر وسیله ممکن به دفاع برخاسته و هر کس به اندازه توان و به قدر امکان، در این زمینه مسئول است. لذا از منظر فقه و حقوق اسلامی که ریشه در قرآن و سیره و سنت رسول الله (ص) دارد، حفظ اعتلا و برتری مسلمانان در تقابل با کفار و غیرمسلمانان یک اصل و هدف اساسی به شمار می رود. مهمترین اهداف مقاله عبارتند از: تبیین مهمترین مبانی فقهی دفاع برون مرزی از مسلمانان جهان در رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بررسی کلیات دکتین دفاعی جمهوری اسلامی ایران، بررسی آموزه های دفاعی بر اساس فقه اسلامی، بررسی دیدگاه های دفاعی و نظامی امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری. پرسش اصلی مقاله پیش رو عبارت است از اینکه، مهمترین مبانی فقهی دفاع برون مرزی از مسلمانان جهان در رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران چیست؟ فرضیه مطرح شده نشان می دهد: مهمترین مبانی فقهی دفاع برون مرزی از مسلمانان جهان در رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر قاعده نفی سبیل و وجوب دفاع از جان و ناموس مسلمانان منطقه و جهان ریشه در فقه اسلام و مذهب شیعی متأثر دیدگاه های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری دارد. یافته های مقاله نشان می دهد، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دفاع از اسلام و مسلمین مبتنی بر قواعد فقهی و اندیشه های امام خمینی و حضرت آیت الله خامنه ای استوار و در سیاست دفاعی مهمترین شاخص های آن عبارت است از: حمایت از گروه های همسو همانند حزب الله و حماس، راهبرد بازدارندگی، مردم داری، خودکفایی، توان موشکی، قدرت و دفاع سایبری. روش مورد استفاده در این مقاله توصیفی تحلیلی می باشد.

کلیدواژگان: دفاع برون مرزی، قاعده نفی سبیل، سیاست دفاعی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه:

از نظر قرآن و اسلام امنیت اطمینان بخش تا زمانیکه شرایط غیر عادلانه بر جهان حاکم بوده و توده های وسیعی از مردم جهان تحت سیطره قدرت های ظالم و سلطه جو باشند به نحوی که از حقوق اولیه خود و احراز آزادی، استقلال و حاکمیت بر سرنوشت شان محروم هستند، نمی تواند در جهان برقرار گردد، و استکبار در تمامی اشکالش منبع اصلی تشنجات و مناقشات جهانی است که همواره امنیت را به خطر انداخته است. فلذا بر همه مسلمانان جهان واجب و لازم است که در پیرو این رهنمونها به مبارزه با ظلم و استکبار برخاسته و از مواضع آنها اعلان بیزاری بکنند و در همین راستاست که مردم ایران نیز تحت رهبری بنیانگذار انقلاب اسلامی امام خمینی به مبارزه با ظلم و قدرت های زورگوی دنیا پرداخته، و به حمایت از حقوق مظلومین جهان پرداخته است. در حال حاضر هم این اصل (ظلم ستیزی و اعلام حمایت از مظلومان و محرومان جهان) به عنوان یک عامل اساسی و جهت بخش در سیاست خارجی حکومت اسلامی، درآمده است که بر اساس آن، نهضت های آزادی بخش و ضد استعمار و استبداد، در سطح جهانی مورد حمایت جدی سیاسی-اقتصادی دولت اسلامی قرار می گیرند. به عبارتی یکی از اصول اساسی مکتب توحیدی اسلام، حمایت از مظلومان و ستمدیدگان بدون توجه به نژاد، رنگ و دین است. و بر این اساس، جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می داند و استقلال، آزادی و حق و عدل را از حقوق طبیعی همه مردمان جهان قلمداد می کند. در این حالت، نظام اسلامی با توجه به اصل عدم مداخله در امور دیگر ملتها، با استفاده از ابزار حقوق اسلامی و حقوق بین المللی به یاری آنان شتافته و آنان را مورد حمایت معنوی و مادی خود قرار می دهد. تمامی این موارد به عنوان دفاع از اسلام و حزب الله و تا بر چیده شدن بساط استعمار و بر پا شدن حکومت جهانی واحد اسلام ادامه دارد.

بنابراین دفاع مشروع مربوط به قلمرو سرزمینی یک کشور است و دفاع در جایی معنا پیدا می کند که تهاجمی نسبت به مرزهای جغرافیایی یک کشور واقع شده باشد. در واقع بر اساس مبانی فقه اسلامی و نیز اصول پذیرفته شده در حقوق بین الملل، دفاع مشروع محدود به مرزهای جغرافیایی یک کشور است و دفاع در خارج از مرزهای جغرافیایی همواره محل اختلاف- نظر صاحب نظران بوده است. اما مشروعیت تردید ناپذیر جهاد در فقه اسلامی چاره ای باقی نمی گذارد که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران که نظامی اسلامی است بر پایه اندیشه ملهم از قانون جهاد پایه ریزی و شالوده پردازی شود.

در بحث تبیین مبانی و اصول دفاعی، فقه و حقوق اسلامی، دارای غنای فوق العاده ای می باشند که هم به صورت آشکار و هم به صورت پنهان در قالب قواعد کلی و ضوابط قطعی وجود دارد، اما با توجه به شبهاتی که در باب حمایت های جمهوری اسلامی ایران به مسلمانان منطقه و جهان می شود، ضرورت دارد که در

پژوهش‌های جامع و علمی این قواعد بر اساس سوالات و شرایط کنونی انطباق داده و به رفع شبهات موجود پرداخت. در واقع باید توجه داشته باشیم که دکترین دفاعی جمهوری اسلامی ایران ریشه در فقه و حقوق اسلامی داشته و نیاز است تا این مبانی مورد پژوهش قرار گیرد.

در این مقاله بیشترین تاکید بر دیدگاه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری می باشد زیرا از یکسو دیدگاه‌های ایشان از کاربرد گسترده‌ای در جمهوری اسلامی ایران برخوردار می باشد و از سوی دیگر مشتمل بر نکات بدیع و تازه‌ای می باشد که تاکنون از سوی کمتر فقهی مطرح شده است. بواقع در بررسی آثار و سخنان امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه‌ای به عنوان رهبران فکری و اجرایی جمهوری اسلامی ایران در باب جنگ و صلح شاهد بهره‌گیری از مباحثی همانند بهره‌گیری از عنصر زمان و مکان و آگاهی از مسائل نوین داخلی و بین‌الملل هستیم که در میان سایر فقها و اندیشمندان اسلامی کمتر مشاهده می شود. بر اساس این دیدگاه‌ها، جنگ هنگامی که در خدمت ترویج ارزشهای متعالی بشریت باشد، حقانیت و مشروعیت می یابد. زیرا جنگ ابزاری هست در خدمت هدف و ارزش‌های وابسته به آن؛ لذا تابعی از تربیت انسان هست که ریشه در فطرت آدمی ندارد. صلح نیز به مثابه یکی از مهمترین مولفه‌های موثر در رشد کمال و تربیت انسانی، زمانی ارزشمند و مفید می باشد؛ که حقوق انسانها رعایت شود و عدالت برقرار گردد.

۱- بررسی دیدگاه‌های دفاعی امام خمینی و حضرت آیت الله خامنه‌ای

امام خمینی (ره) در بحث از دفاع از مسلمان منطقه و جهان می نویسد: «اگر دشمنی که از او بر اساس اسلام و اجتماع مسلمین ترس باشد، بلاد مسلمین و یا مرزهای آن را مورد هجوم قرار دهد، بر مسلمان‌ها واجب است که از آن به هر وسیله‌ای که ممکن است با بذل مال و جان، دفاع نمایند» (تحریر الوسیله، ج ۱: ۵۵۱). ایشان همچنین معتقد است: «ما از تمام کشورهای زیر سلطه (مستضعفین جهان) برای به دست آوردن آزادی و استقلال کاملاً پشتیبانی می‌نماییم، و به آنان صریحاً می‌گوییم که حق گرفتنی است. قیام کنید و ابرقدرت‌ها را از صحنه روزگار براندازید من بارها گفته‌ام و هم اکنون هشدار می‌دهم که اگر شرق ستم کشیده و آفریقا به خودشان متکی نباشند، تا ابد گرفتارند. من ... به آفریقا و شرق زیر سلطه و تمام کشورهای تحت ستم اخطار می‌کنم که متحد شوید و دست آمریکای جنایت‌کار را از سرزمین‌های خود قطع کنید». (امام خمینی، ۱۳۸۰: ج ۱۲: ۱۴۷)

امام خمینی رحمه الله در فتوایی به منابت حمایت از مسلمانان فلسطینی در تقابل با تهاجم اسرائیل می فرماید: «دولت غاصب اسرائیل با هدف‌هایی که دارد، برای اسلام و ممالک مسلمین خطر عظیم دارد و خوف آن است که اگر مسلمین به آنها مهلت دهند، فرصت از دست برود و جلوگیری از آنها امکان پذیر نشود. و چون احتمال خطر متوجه به اساس اسلام است، لازم است بر دول اسلامی - بخصوص - و بر سایر مسلمین -

عموماً - که دفع این ماده فساد را به هر نحو که امکان دارد، بنمایند. و از کمک به مدافعین کوتاهی نکنند. و جایز است از محل زکوات و سایر صدقات در این امر مهم حیاتی صرف نمایند». (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰: ج ۲: ۱۹۴ - ۱۹۵)

مقام معظم رهبری نیز می فرمایند: «پیام ما به همه ملت‌ها و دولت‌هایی که می‌خواهند مستقل و بی‌اعتنا به خواست و اراده سلطه‌های بزرگ جهانی بمانند این است که از آنان نترسند و به خود و ملت خود اعتماد کنند. به اعتبار دیگر، جهان به دو بخش سلطه‌گر و سلطه‌پذیر تقسیم شده است و بخش اول خود را مالک سرنوشت بخش دوم می‌داند. نظام سلطه عبارت از وجود همین روابط نابرابر میان این دو بخش از جهان است. نظام سلطه، به میل خود، انقلاب‌ها را نفی و برای رژیم‌های انقلابی مشکل‌تراشی می‌کند. نظام سلطه علی‌رغم ملت‌ها، برای آنان تصمیم می‌گیرد. نظام سلطه، با مفاهیم به میل خود بازی می‌کند و آن را بر طبق مصالح خود تغییر می‌دهد و همه امکانات خود را برای جا انداختن آن به کار می‌برد. نظام سلطه منافع سلطه‌گران را مطلق و موجب نادیده انگاشتن منافع دیگران می‌شود. دولت جمهوری اسلامی ایران به پیروی از اصول اعتقادی خود مبنی بر حمایت از مبارزه حق طلبانه ملت‌های مستضعف در برابر مستکبرین از اولین روزهای پیروزی انقلاب، کلیه روابط سیاسی و اقتصادی‌اش با این دولت‌ها را قطع کرد». (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۶۶/۶/۳۱)

به نظر می‌آید جایگاه قاعده نفی سبیل در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تنها معطوف به خود نبوده است. بلکه این اصل زمینه‌ای برای دفاع از جهان اسلام و به طور کلی مستضعفان جهان تبدیل شده و در قالب ظلم ستیزی، مبارزه با استکبار جهانی و مواجهه با بی‌عدالتی‌های موجود در عرصه بین‌المللی نمود می‌یابد. امام خمینی (ره) اولین شخصیت فقهی - سیاسی در ایران است که خواهان رهایی مستضعفین از زیر یوغ قدرت‌های سلطه‌گر استعماری است. ایشان اظهار می‌دارد: ما از تمام کشورهای زیر سلطه برای به دست آوردن آزادی و استقلال کاملاً پشتیبانی می‌نماییم و به آنان صریحاً می‌گوییم که حق گرفتنی است. قیام کنید و ابرقدرت‌ها را از صحنه روزگار براندازید. من بارها گفته‌ام و هم اکنون نیز هشدار می‌دهم که اگر شرق ستم کشیده و آفریقا به خودشان متکی نباشند، تا ابد گرفتارند.

از جنبه حقوق بین‌الملل باید گفت، مهم‌ترین مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۱۵۲ قانون اساسی عبارتند از: نفی هرگونه سلطه جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی، دفاع از حقوق همه مسلمانان، عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح آمیز متقابل با دولت‌های غیر محارب.

بنابراین رویکرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در خارج از مرزها، مبتنی بر دو اصل نفی سبیل و دعوت می‌باشد. در دفاع از مسلمانان منطقه و جهان، اصل دفاع از مستضعفان جهان و مبارزه با مستکبران و نیز سیاست نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی و دعوت آنان به پذیرش دین اسلام را همسو با پیروی از

اصول نفی سیل و دعوت می‌داند. بر همین اساس جمهوری اسلامی ایران در تقابل با داعش به انجام جهاد دفاع برون مرزی در کشورهای شوریه و عراق پرداخت. زیرا داعش تشیع را یکی از اهداف مشروع برای تجاوز می‌دانست و با توجه به نقش بارز و حیاتی که تشیع در تعریف هویتی ایرانی دارد، تهدید داعش برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، یک تهدید جدی بود. جمهوری اسلامی ایران بادرک این خطر و آگاهی از اهداف و نیت‌های این گروهک تروریستی نسبت به منطقه خاور میانه و ایران، و ارد میدان مبارزه با داعش در خارج از مرزهای جغرافیای خود شد و موجبات شکست و نابودی آنها را فراهم آورد.

۲- سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران از ابتدای پایه‌ریزی نظام خود در سال ۱۳۵۷ به دنبال کسب اهداف عالی‌ای بوده است که عبارت‌اند از حاکمیت، استقلال، حفظ ارزشهای مبتنی بر نهاد قانون اساسی، نهادها و سرزمین، حفظ جان و امنیت مردم، رفاه و آرامش ملت. دستیابی به این اهداف، نیازمند شرایطی در محیط بین‌المللی ج.ا.ا. است: ۱. مناطق حساس دارای ثبات باشند، ۲. هنجارها و ارزشها مورد تعرض قرار نگیرد، ۳. نقاط حیاتی امنیت اقتصادی فارغ از هر گونه تهدید و ناامنی باشد، ۴. پراکنندگی تسلیحاتی، و دیگر سلاحهای برهم زننده ثبات و امنیت ج.ا.ا. قابل مهار باشد. ۵. روندهای بین‌المللی متعارض با منافع ج.ا.ا. نباشند ۶. شرایط فعالیت نظام در محیط اولاً با اهداف هماهنگی داشته باشد، و ثانیاً تعرضی نسبت به آن وجود نداشته باشد (خبیری، ۱۳۸۲: ۲۵).

این در شرایطی است که جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از اعضای نظام بین‌الملل، هیچگاه از مشکل تعریف محیط امن فارغ نبوده و همواره دغدغه تأمین امنیت در هر دو بعد داخلی و خارجی را داشته است. بر این اساس مفروضه‌های استراتژی دفاعی ج.ا.ا. موارد زیر را در بر می‌گیرد (طالبی، ۱۳۹۶: ۱۷۸): منافع ج.ا.ا. مواجه با تهدیدات گوناگون است. - ج.ا.ا. نیاز دارد تا اهداف استراتژیک و باثباتی را برای خود طراحی نماید. حفظ استقلال و تمامیت ارضی، ارزشهای بنیادین و نهادینه شده، کسب اهداف اقتصادی، داشتن متحدینی با رابطه منطقی و متناسب با منافع و اهداف ملی، وجود شرایط باثبات در جهان، همگی از اهداف این استراتژی دفاعی می‌باشند. - تهدیدات ج.ا.ا. چهره متحول دارد. به همین جهت ج.ا.ا. نیازمند یک استراتژی چند وجهی برای پاسخگویی به تهدیدات نامتقارن دارد. این تهدیدات طیف وسیعی از تهدیدات ارضی، تا سلاحهای کشتار جمعی و تروریسم را در بر می‌گیرد. ج.ا.ا. نیاز به اولویت‌بندی در تهدیدات و نوع پرداخت به آنان دارد. - ج.ا.ا. می‌باید با تقسیم‌بندی تهدیدات، استراتژی دفاعی و امنیتی خود را برمبنای تهدیداتی صورت دهد که از درجه اولویت و فوریت بالاتری قرار دارند. - برای پرداختن به تهدیدات، ج.ا.ا. نیازمند بالا بردن توان اطلاعاتی خود در هر دو حوزه جمع‌آوری و پردازش است، به گونه‌ای که مطابق با نوع تهدیدات باشد. - استراتژی چند وجهی ج.ا.ا. باید برای پاسخگویی به چند تهدید همزمان طراحی

شود. ج.ا.ا. نیازمند است تا بر مبنای منافع و ضرورت‌های امنیتی خود، دست به اتحاد و ائتلاف بزند. - برای این منظور ایران نیازمند طراحی سیاست‌هایی برای ائتلاف با کشورهای است که می‌توانند اولویت‌های امنیتی این کشور را تأمین نمایند. - این امر رابطه تنگاتنگ بخش دفاع با دیپلماسی را ضروری قلمداد می‌کند. - ج.ا.ا. برای جلب متحدین، نیازمند برداشتن گام‌هایی در جهت قدرتمند کردن خود در هر دو حوزه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری است. این امر شامل طیف وسیعی از اقدامات از کارآمدتر کردن نیرو تا بالا بردن توان تکنولوژیک را در بر می‌گیرد. ج.ا.ا. باید به شدت از ورود به ترتیباتی که در اولویت امنیتی این کشور قرار ندارد پرهیز نماید. - ج.ا.ا. به دلیل محیط متحول پیرامونی خود نیاز دارد تا در ترتیباتی شرکت نماید که تأمین منافع این کشور را در بر داشته باشد. این امر می‌تواند هم شکل روندها و هم شامل اتحادها و ائتلاف‌ها باشد. - ورود به ترتیبات غیر ضروری می‌تواند تنها هزینه‌بر باشد. - ج.ا.ا. التوأم التزام دارد، در ترتیباتی شرکت نماید که از درجه ثبات بالایی برخوردار باشد. ثبات این ترتیبات به علت وجودی آن و بازیگران شرکت کننده در آن بستگی دارد. ج.ا.ا. نیاز دارد تا نوعی فرهنگ مشترک را در خصوص مسئله امنیت و دفاع ایجاد نماید. - دستیابی به یک اجماع عمومی در خصوص امنیت و منافع ملی - نگرش واحد در شناسایی تهدیدات دستیابی به سازوکارهای مشخص و وحدت نظری در خصوص اهداف، امنیت عمومی، امنیت ملی، و استراتژی‌های امنیت ملی. - ایجاد وحدت رویه در میان مراکز مسئول در حوزه مسایل امنیت و دفاع. - نقش مجلس شورای اسلامی و شورای عالی امنیت ملی در این حوزه قابل اهمیت است (طالبی، ۱۳۹۶: ۱۷۹). با توجه به این مفروضه‌ها، حداقل چهار اقدام در خصوص سیاست دفاعی ج.ا.ا. ضروری به نظر می‌رسد. این موارد عبارت‌اند از:

۱. تنظیم استراتژی. نقش استراتژی تنظیم اولویت‌هایی است که از میان وظایف بی‌شمار، اتخاذ آنان لازم به نظر می‌رسد. در حقیقت نوع اولویت‌ها و پاسخهای نظام به محیط خارجی خود در قالب استراتژی بیان می‌گردد.

۲. برنامه‌ریزی‌ها و بودجه‌بندی‌ها باید حالتی مشخص به خود بگیرد. تنها با اتخاذ یک استراتژی نمی‌توان به اهداف رسید، بلکه باید اولویت‌ها در بودجه و برنامه‌های دفاعی مشخص گردد.

۳. ضرورت تعدیل سازمان و مدیریت دفاعی. این تعدیل باید بر مبنای محیط امنیتی ج.ا.ا. در هر زمان و با توجه به تهدیدات، چالش‌ها و فرصت‌ها شکل بگیرد.

۴. برنامه‌ریزی دفاعی باید به گونه‌ای صورت گیرد که تحولات جهانی را مد نظر خود قرار دهد. این امر بخصوص شامل روند جهانی شدن است. اگر ج.ا.ا. بتواند از این روند به خوبی استفاده نماید، می‌تواند آن را به مثابه یک فرصت در نظر داشته باشد. در غیر این صورت جنبه تهدید به خود خواهد گرفت و هزینه‌بر است. نکته مهم آن که چگونگی دخالت ایران در این روند را استراتژی معین می‌کند و نمی‌تواند مبتنی بر تصمیمات مقطعی فردی باشد (مینایی، ۱۳۸۸: ۹۰).

۳- شاخصه های سیاست دفاعی ایران:

تجربه چهار دهه اخیر نشان می دهد که جمهوری اسلامی ایران به واسطه موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی و نیز مختصات سیاسی و ایدئولوژیکی انقلاب اسلامی و نظام سیاسی آن با طیف وسیعی از تهدیدات سخت و نرم روبه رو بوده و از این جهت نیازمند تدوین سیاست دفاعی متناسب با وضعیت جغرافیایی و مبانی، ارزش ها و اهداف راهبردی و متغیرهای محیطی و فرامحیطی تاثیر گذار بوده است.

۱) راهبرد بازدارندگی

بازدارندگی، مجموعه اقدامات اتخاذی یک یا مجموعهای از دولتها در حفاظت از اهداف، منافع و ارزشهای راهبردی از طریق برحذر داشتن رقبا یا دشمنان از اتخاذ و اجرای اقدامات زیانآور است. این راهبرد مستلزم طراحی سیستم تنبیهی گسترده و تهدید به کاربرد آن در مواجهه احتمالی است؛ به شکلی که هزینه هر گونه اقدام - در اینجا نظامی - افزایش یابد. به طور کلی چهار الگوی عملی بازدارندگی را میتوان از هم تفکیک کرد: بازدارندگی بر مبنای استراتژی دفاعی، در این الگو دفاعی منحصر به حفظ تمامیت ارضی کشور تعریف شده و مقابله نظامی با دشمن صرفاً در فضای معطوف به داخل خاک یا در مرزهای سرزمینی مد نظر قرار میگیرد. در بازدارندگی بر مبنای استراتژی تهاجمی تلاش میشود تا عمدتاً میدان بازی و صحنه نبرد با دشمنان به فواصل طولانی از مرزهای سرزمینی منتقل گردد. انجام عملیاتهای پیشدستانه با هدف حذف تهدید احتمالی و بعضاً لشکرکشیهای نظامی به منظور ساقط کردن رژیمهای سیاسی ناهمسو در این راستا معنا مییابد. در نوع سوم شاهد شکلی از بازدارندگی تلفیقی هستیم که از ترکیب تهاجم و دفاع با محوریت استراتژی تهاجمی حاصل میشود. در این حالت، کشور از حالت انفعالی نوع نخست خارج میشود و عملیاتهای فرامرزی متعددی را در خارج از خاک خود با هدف مقابله با عناصر تهدیدزا به انجام میرساند؛ با این همه برخی ملاحظات و جوانب و فشارهای افکار عمومی سبب میگردد تا از اتخاذ بازدارندگی مبتنی بر استراتژی تهاجمی (نوع دوم) بپروا و بدون ملاحظه امتناع شود. در چنین شرایطی امکان لشکرکشیهای نظامی به ندرت رخ میدهد. نوع چهارم، بازدارندگی تلفیقی با محوریت استراتژی دفاعی است. در این حالت، اساس بازدارندگی بر مبنای دفاع معنا مییابد و صرفاً برخی مقابله های موردی در بیرون مرزهای سرزمینی علیه عناصر تهدیدزا به وقوع میپیوندد.

ج.ا. ایران به دلایلی همچون محیطی پیرامونی تنشزا، تجربیات تاریخی جنگ و نزاع با دولت های منطقه ای و فرمانطقه ای، موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک، تهدیدات منطقه ای با ماهیت فرمانطقه ای و رژیم های امنیتی برونگرای حاکم بر منطقه و تروریسم، بازدارندگی مؤثر و همه جانبه را در دستور کار خود قرار داده است. بازدارندگی را میتوان به مثابه ستون فقرات و کانون محوری سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران توصیف کرد.

. معمولا مبنای راهبرد دفاعی هر کشور در دکترین امنیت ملی آن کشور خلاصه می‌شود. یکی از متونی که می‌توان از آن به عنوان دکترین دفاعی ایران نام برد؛ سند برنامه‌های توسعه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است که سیاست‌های کلی آن در یازدهم آذرماه ۱۳۸۲ از سوی مقام معظم رهبری جهت تدوین برنامه جامع عملیاتی به رئیس‌جمهور ابلاغ گردید. بخش دوم از این سند به امور اجتماعی، سیاسی و دفاعی مربوط می‌شود. بند ۲۴ از این بخش، مبنای راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران را براساس بازدارندگی تعریف می‌کند. در این بند آمده است: «ارتقای توان دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدها و حفاظت از منافع ملی و انقلاب اسلامی و منابع حیاتی مهم کشور». آن چه در این بند بیش از همه اهمیت دارد، بحث بازدارندگی و لوازم آن است. سیاست دفاعی ایران حداقل برای دوران پس از جنگ تحمیلی براساس ارتقای توان بازدارندگی در برابر تهدیدات بالقوه و بالفعلی بوده است که کشور را تهدید کرده و می‌کنند. یک نکته مهم در باب بازدارندگی آن است که در سیاست دفاعی ایران، عنصر بازدارندگی بیش از آن که جنبه تهاجم و دفاع را به طور توأمان در نظر داشته باشد، دارای جنبه‌های دفاعی بوده و بر این خصیصه نیز تأکید شده است. بنابراین راهبرد جمهوری اسلامی ایران در بخش امنیت و دفاع در حقیقت نوعی راهبرد دفاعی بوده که هدف آن حفاظت از تمامیت ارضی، منافع ملی و ساختارهای قانون اساسی است. یک نکته مهم که باید آن را در حوزه راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مدنظر داشت محیط امنیتی کشور است که در آن، تنوع تهدیدات به لحاظ اثرگذاری و کارآیی و جنس تهدیدات وجود دارد. در چنین محیطی نمی‌توان از یک تاکتیک واحد برای مقابله با تهدیدات بیرونی بهره گرفت. بلکه باید به میزان تهدیدات و نوع آنان، به تاکتیک‌ها و راهبردهای فرعی تنوع داد. شاید در یک تعریف ساده بتوان بازدارندگی در برابر تهدیدات نامتقارن را به مثابه اقدامی دانست که تأثیر آن می‌تواند اراده طرف مقابل (منبع تهدید) و توانایی آزادی عمل را از او بگیرد. این روند نیازمند درک آسیب‌پذیری‌های طرف مقابل و نیازمند ابتکار، بکارگیری تاکتیک‌های غیرسنتی، قدرت سخت‌افزاری و نرم‌افزاری است و می‌تواند در سطوح مختلف جنگی، عملیاتی، تاکتیکی و در حالت کلی، در یک طیف وسیع عملیاتی طراحی شود. همچنین بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای سلاح‌های متعارف منظور شده است و بازدارندگی همه جانبه مؤید کاربست الگوی بازدارندگی نامتعارف نیست. بازدارندگی نامتعارف متضمن تولید و انباشت و تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای است که از حیث ابزار کشتار جمعی بودن و تعارض ماهویاش با برخی مبانی فقهی و ارزشهای دینی - به عنوان یکی از منابع تدوین سیاست دفاعی - و نیز منافع ملی، در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران جایگاهی ندارد. حضرت آیتالله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی در پیامی به نخستین کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه در تهران، هرگونه تلاش برای ایجاد بازدارندگی نامتعارف بر مبنای ساخت سلاح هسته‌ای را نفی کرده است.

۲) مردم‌مداری

پیروزی انقلاب اسلامی از زاویه بازنگری در الگو و نظام دفاعی کشور، ضرورت‌های نوینی را پیش کشید. راهبرد فراگیری که از منظر امام خمینی (ره) بیش از هر چیز، بهره‌گیری از توانمندی‌های بومی و درون‌زا را مد نظر داشت، توجه و تأکید بر الگوی نقش‌آفرینی مردم بر محور بسیج عمومی در عرصه صیانت از کیان اسلام و انقلاب بود. (اصغری، ۱۳۸۸: ۱۰)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ه. ش، عده‌ای از نیروهای انقلابی برای دفاع مسلحانه از انقلاب اسلامی و تداوم آن به صورت خود جوش و مردمی جمع شدند و به مقابله با ضد انقلاب و پس مانده‌های رژیم شاه برخاستند. در همین زمان چند نفر از این افراد در قم به ملاقات حضرت امام خمینی (ره) رفتند. امام خمینی (ره) در این دیدار دستور تشکیل یک نیروی مسلح مکتبی مستقل از دولت موقت را صادر کردند. این دستور عملاً فرمان تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود. در پی این فرمان، گروهی از بنیانگذاران سپاه، اساسنامه‌ای را در نه ماده و نه تبصره تهیه کرده، به تصویب شورای انقلاب رساندند و سپس احکام شورای فرماندهی سپاه از سوی شورای انقلاب صادر شد و در دوم اردیبهشت ۱۳۵۸ ه. ش، این نهاد انقلابی و مردمی با انتشار بیانیه‌ای به طور رسمی اعلام موجودیت کرد. سپاه پاسداران به عنوان یک نهاد انقلابی خودجوش، آن چنان موجودیتی پیدا کرده بود که هیچ کس نمی‌توانست آن را نادیده بگیرد. علاوه بر این، جذب این نیروی انقلابی در سازمان و تشکیلات در هم ریخته و در حال بازسازی ارتش نیز به دلیل تفاوت‌های فکری و نهادی، غیر ممکن به نظر می‌رسید. بدین جهت بود که مجلس خبرگان تصویب قانون اساسی با درک مراتب پایداری، حراست و حفاظت از انقلاب اسلامی و دستاوردهای مهم آن بر موجودیت سیاسی و واقعیت اجتماعی آن صحه گذاشت و بر تاسیس آن به عنوان یکی از نیروهای مسلح قانونی در اصل ۱۵۰ قانون اساسی، مهر تائید نهاد.

۳) خودکفایی

خودکفایی در هر دو بخش سازماندهی و دکترین نیروهای مسلح و نیز تجهیز و تولید تسلیحات و ابزار آلات نظامی مورد نظر است. زیربنای اندیشه خودکفایی مفهوم «استقلال» است. تجربه طولانی و تلخ وابستگی در دو قرن اخیر، جامعه ایران را به سمت این ایده سوق داده و آن را به یکی از آرمانهای در انقلاب و نظام اسلامی بدل ساخته است.

در اصول و سیاست‌های کلی «خودکفایی دفاعی و امنیتی» کشور که در بیستم دی ماه ۱۳۹۱ از سوی مقام معظم رهبری مدظله ابلاغ شده بر این مهم و ضرورت تقویت بنیه نظامی و آمادگی نیروهای دفاعی تأکید شده است. در این سیاست‌ها که در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی ابلاغ شده به طور کلی بر «توسعه و تعمیق فرهنگ خودباوری، خودکفایی، نوآوری و خلاقیت در تمام سطوح دفاعی و امنیتی» و توسعه علوم و فناوری و تحقیقات دفاعی و امنیتی، با توجه بر بومی سازی، تأکید شده است. معظم له در

شرح سیاست های «خودکفایی دفاعی و امنیتی»، همچنین تأکید کرده اند که تأمین نیازهای دفاعی و امنیتی از خارج از کشور باید ممنوع باشد، مگر در حد ضرورت و با توجه به ملاحظات امنیتی و حفاظتی .

امروز قدرت دفاعی ایران هم موجب افزایش بازدارندگی در برابر دشمنان شده و هم توانسته پاسخ سختی برای کسانی باشد که نمی خواهند منافع ملی مان را در نظر بگیرند. ایران توانایی های بالای دفاعی در هر شرایطی را دارد و قدرت بازدارندگی اش به گونه ای است که دشمنان نمی توانند به کشورمان چشم طمع داشته باشند، خودکفایی صنعت دفاعی کشورمان باید الگویی برای سایر بخش های تولیداتی و صنعتی داخل باشد. ساخت پهبادها و موشک های مدرن و پیشرفته، جنگ افزارهای نوین و زیردریایی و قطعات ادوات نظامی به میزان انبوه، همه و همه بیانگر عزم ملی، مطالبه مردمی، تأکیدات فرماندهی کل قوا و ایمان بر باور «ایرانی می تواند» و تأیید قابلیت های دفاعی بالای جمهوری اسلامی ایران است که ضمن دارا بودن این قابلیت ها توانسته اراده به کارگیری این سلاح ها و مهمات تولید داخل را در برابر دشمنی که از نظر توانایی نظامی در جهان مدعی است و دست بالا را دارد متجلی کند.

۴) توان موشکی:

توان موشکی، یکی از مهم ترین محورهای راهبرد نظامی جمهوری اسلامی برای مقابله با تهدیدات به شمار می رود. ایران در چهار دهه گذشته در این امر پیشرفت های چشمگیری داشته است به گونه ای که بسیاری از سایت های تحلیل نظامی، توان موشکی ایران را جزو ۱۰ کشور نخست جهان می دانند.

بررسی تکنولوژی موشک های ایران نشان می دهد که ایران امروزه موشک های گوناگون در بردهای مختلف و با ویژگی های متفاوت در اختیار دارد. برد این موشک ها به دورترین نقاط اروپا و بیش از ۷۰ درصد آسیا می رسد و این توان دفاعی باعث می شود که دشمنان نظام از حمله نظامی به خاک و تاسیسات حیاتی ایران خودداری کنند و ترجیح می دهند به جای تهدید بر سر میز گفت و گو بنشینند. در حقیقت قدرت موشکی ایران تا اندازه ای است که دشمن با هزاران بمب نیز نمی تواند مانع از شلیک این موشک ها شود زیرا محل بسیاری از این موشک ها مخفی بوده و دشمن قادر به شناسایی آنها نیست.

آیت الله خامنه ای مقام معظم رهبری در سخنانی در دانشگاه افسری امام حسین (ع) فرمودند: «قدرت نظامی، مایه اقتدار است. می بینید، درباره مسایل موشکی چه جنجالی در دنیا راه می اندازند، که ایران موشک دارد، ایران موشک دقیق دارد. بله، ما موشک داریم، موشک دقیق [هم] داریم؛ موشک ما هدف را از فاصله چند هزار کیلومتری با فاصله چند متری قادر است بزند؛ این را با قدرت به دست آوردیم، با قدرت حفظ می کنیم، با قدرت افزایش خواهیم داد؛ ان شاء الله. با این هم، چون مایه اقتدار کشور است مخالفند، با آن دعوا دارند، غیظ و غضب دارند. می بینید چه می کنند در دنیا» (بیانات: ۱۳۸۹/۷/۲۳). بنابراین باید اذعان کرد امروزه قدرت موشکی ایران به عنوان یکی از دستاوردهای بزرگ جمهوری اسلامی در عرصه فناوی های نظامی و قدرت دفاعی کشور محسوب می شود.

در مجموع فناوری های موشکی یک الویت راهبردی برای ایران محسوب میشود، چون در شرایط فعلی ایران میتواند با توسعه توانمندی موشکی خود با صرف هزینه کم و در مدت زمانی کوتاه به قابلیت بازدارندگی بهتری دست یابد. افزایش قابلیت موشکی از حیث دقت و برد منجر به راهبرد دفاعی ایران از بازدارندگی مرزی و سرزمینی به بازدارندگی فرامرزی شده است.

توانمندیهای موشکی به عنوان یکی از عناصر اصلی دفاعی در سیاست های راهبردی - دفاعی جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین شاکله ی تامین امنیت ملی کشور بحساب می آید. تمامی قابلیت های مربوط به موشکها که توسط متخصصین بومی و به عنوان محصولات نظامی بومی در نظر گرفته می شوند از نظر دول غربی صرفا به دو دلیل با مخالفت عمده روبرو می باشد: ابتدا توسعه و استفاده از انواع موشکها برای استفاده در تسلیحات کشتار جمعی (NBC) سپس عدم شناخت کافی در مورد انواع موشکها و کاربرد آنها صرفا به دلیل بومی بودن آن راه حل های مقابله با آنها مشکل خواهد بود. که با توجه به ماهیت نظام جمهوری اسلامی و فتوای رهبری و همچنین عملکرد اخیر ج.ا. ایران در پرونده هسته ای مقوله موشک و تسلیحات کشتار جمعی بطور موثر و عملی پذیرفته شدنی نخواهد بود (دهقانی فیروزآبادی، عزیزی، ۱۳۹۷: ۹۰).

۵) قدرت و دفاع سایبری

قدرت سایبری مجموعه ای از توانایی های مبتنی بر فضای سایبر است که به منظور پشتیبانی از قدرت ملی و دستیابی به اهداف راهبردی در فضای سایبر و خارج از آن قابل استفاده می باشد (هللی، ولوی، موحدی صفت، ۱۳۹۷: ۱).

مجله نشنال اینترست در گزارشی با اشاره به عملیات سایبری پیچیده ایران در مقاطع مختلف نوشت: نیروهای سایبری ایران صرفا به این دلیل که عملیات های پیچیده و پرمهارتی را راهبری می کنند، خطرناک نیستند. آنها همچنین تا حد زیادی حاضر به انجام ریسک های غیرقابل باوری هستند که آنها را خطرناک تر هم می کند. نیروهای سایبری ایرانی به عنوان یکی از جنبه های قدرت نوظهور، به علت صبر زیاد، ریسک پذیری، و البته اقدامات هدفمند خود، عملا به نیروهایی به شدت خطرناک تبدیل شده اند. این موضوع، نگرانی آمریکا و متحدان آن را به همراه داشته است. اوج گیری قدرت سایبری ایران، از سوی بالاترین سطوح قدرت در این کشور حمایت می شود که این مسئله خود حاکی از اراده جدی تهران جهت تقویت ابزارهای قدرت خود در زمینه های مختلف است.

پرسش های فراوانی در مورد ماهیت قدرت سایبری ایران و اینکه چرا این کشور در برخی مواقع از مهارت ها و عملیات های سایبری استفاده می کند، مطرح هستند. به احتمال فراوان با یک واقعیت نگران کننده برای غرب در مورد ایران که همان اوج گیری توان سایبری است رو به رو خواهیم شد. روندهای جاری به وضوح نشان می دهند که بخش زیادی از تحریم ها و اقدامات به ظاهر تنبیهی که غرب علیه ایران تحمیل کرده، بر

خلاف هدف اصلی خود (یعنی ایجاد بازدارندگی علیه ایران و تضعیف این کشور)، عملاً موجب قدرت‌گیری این کشور شده است. جامعه اطلاعاتی آمریکا در گزارش سالانه‌ای که با محوریت ارزیابی تهدیدات علیه این کشور نوشته شده، تأکید می‌کند «هکرها و نیروهای سایبری ایران، به نحو قبال توجهی، دانش و تخصص خود را افزایش داده‌اند.» این گزارش نتیجه‌گیری می‌کند که ایران رویکردی فرصت‌طلبانه را در چهارچوب عملیات‌ها و اقدامات سایبری خود لحاظ می‌کند. این رویکرد به طور خاص در نوع عملیات‌های سایبری تهران در هدف قرار دادن زیرساخت‌های آمریکا و متحدان آن قابل مشاهده است. برای مثال، کارشناسان در نظام‌های کنترل صنعتی (که همان سیستم‌های کامپیوتری هستند که تاسیسات حیاتی را کنترل می‌کنند)، اظهار می‌دارند که نیروهای سایبری ایران در اقدامات و عملیات‌های سایبری خود علیه دشمنانشان، از ابزارهای متنوع و پیچیده‌ای استفاده می‌کنند. مسئله‌ای که خطر اقدامات آنها در وارد کردن آسیب‌های جدی به تاسیسات و زیرساخت‌های حیاتی را تا حد زیادی افزایش داده است.

کشورهایی نظیر آمریکا، انگلیس و استرالیا در گزارش‌های مختلفی هشدار داده‌اند که ایران به خوبی قادر است که کمبودها و نواقص در زیرساخت‌های کشورهای غربی و بازیگران مخالف خود را شناسایی کرده و از طریق آنها ضربات خود را وارد کند. این کشورها به طور خاص تأکید دارند که بخش‌های صنعتی آنها چه در قالب دولتی و چه بخش خصوصی، از کمبودها و ضعف‌های فراوانی رنج می‌برند که این مسئله عملاً موجب می‌شود تا تهران بتواند از آنها در راستای اهداف خود استفاده کند (نقل از: اقتصاد نیوز؛ ۱۴۰۱).

در نوامبر سال ۲۰۲۱، شرکت «مایکروسافت» در ارزیابی توانمندی‌های سایبری ایران، این نکته را مورد اشاره قرار داده که نیروهای سایبری ایران از صبر و در عین حال سماجت زیادی برخوردار هستند. این مسئله به ویژه در «مهندسی اجتماعی» آنها که در نوع خود اولین قدم در انجام یک عملیات سایبری است قابل مشاهده می‌باشد. ایرانی‌ها حتی توانسته‌اند با صرف زمان زیاد، تا حد زیادی اعتماد اهداف خود را نیز جذب کنند و آنها را به دام بیندازند. باید توجه داشت که یک دشمن صبور، عملاً دشمنی خطرناک‌تر است. یکی از نکات نگران‌کننده در مورد توان و قدرت سایبری ایران این است که این کشور تا حد زیادی تاکتیک‌های موفقیت‌آمیز انجام حملات سایبری از سوی دیگر رقبای آمریکا به اهداف و منافع این کشور را نیز با دقت مطالعه کرده و عملاً اکنون از آنها در راستای منافع خود استفاده می‌کند. به عنوان مثال، ناظران و تحلیلگران می‌گویند که تهران تا حد زیادی با مشاهده تاکتیک‌های موفق عملیات‌های سایبری روسیه در جریان انتخابات ریاست جمهوری سال ۲۰۱۶ آمریکا، کارزار حملات سایبری مشابهی را که در برخی مواقع نتایج موفقیت‌آمیز زیادی را نیز به همراه داشته، در جریان انتخابات ریاست جمهوری سال ۲۰۲۰ آمریکا به راه‌انداخته است.

بر اساس گزارش جامعه اطلاعاتی آمریکا، ایران تبدیل شدن به یک قدرت تمام‌عیار سایبری را در دستور کارهای اصلی و اولویت‌دار خود گنجانده است و توجه زیادی را به آن معطوف نموده است. جدای

از این‌ها، منابع غربی تاکید دارند که ایران اخیراً در الگوهای اقدامات و حملات سایبری خود تلاش زیادی را انجام می‌دهد تا به «زنجیره‌های تدارکاتی بین‌المللی» نیز نفوذ کند. امری که عملاً نفوذ آن در شرکت‌های بین‌المللی و تسلط بر داد و ستد جهانی را نیز افزایش می‌دهد. توان فنی قابل توجه نیروهای سایبری ایران در به دست آوردن اطلاعات، و صبر آنها در جمع‌آوری اطلاعات و وارد کردن ضربات هدفمند، تا حد زیادی مایه نگرانی طرف‌های غربی و منطقه‌ای مخالف با تهران شده است.

مخالفان ایران باید توجه داشته باشند که صرف افزایش بودجه‌های دفاع سایبری از سوی آنها راهگشا نخواهد بود. جامعه اطلاعاتی آمریکا در ماه فوریه سال جاری میلادی به صراحت هشدار داده که نیروهای سایبری ایران، تمایلی فزاینده جهت ریسک کردن و انجام اقدامات توأم با خطر در مسیر عملیات‌های سایبری خود دارند. در این راستا، اسرائیلی‌ها به طور خاص به این نکته اشاره دارند که ایران اراده‌ای جدی جهت هدف قرار دادن زیرساخت‌های حیاتی این رژیم در ابعاد و حوزه‌های مختلف دارد. البته که نکته نگران‌کننده‌تر برای مخالفان ایران این است که ایرانی‌ها حتی از پاسخ‌ها واکنش‌های احتمالی طرف‌های مقابل خود به اقداماتشان نیز هراسی ندارند. آنها همچنین تا حد زیادی حاضر به ریسک کردن‌های غیرقابل باوری هستند که این مسئله آنها را خطرناک‌تر نیز می‌کند (اقتصادنیوز؛ ۱۴۰۱).

۴- مولفه‌های دفاعی در اسناد کلان جمهوری اسلامی ایران

برخی صاحب‌نظران بر این باورند که تدوین واقع‌بینانه و انتشار سند دفاع ملی یا سند استراتژی امنیت ملی میتواند با تقسیم وظایف میان بازیگران، ضمن عملگرایی و جلوگیری از تداخل نقش‌ها به نهادینه کردن نقش‌ها و مسئولیت نهاد‌های مرتبط کمک کند. برخی دیگر نیز معتقدند که منتشر نکردن اسناد دفاع ملی و امنیت ملی به جهت غافل‌گیری و در ابهام نگه داشتن بازیگران رقیب، موجب ارتقا ضریب امنیت ملی خواهد شد (بلوجی، ۱۳۸۷: ۱۴).

در نظام جمهوری اسلامی ایران، اسناد متنوعی در خصوص مقوله دفاع اعم از قوانین خاص مربوط به نیروهای مسلح تا قانون اساسی، سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، سیاست‌های کلی ابلاغی و سیاست‌ها و قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در مقولات و موضوعات دفاعی وجود دارد. جایگاه هر سند در سلسله مراتب اسناد کلان بیانگر موقعیت سیاست‌ها از سطح کلان تا سطح اجرایی آن است (قیصری، خضری، ۱۳۹۵: ۶۱). در قانون اساسی که منشور میثاق ملی و بازتاب انقلاب اسلامی است، برخی اصول و بندها ناظر به حوزه دفاعی بوده و مشی کلی این عرصه را ترسیم مینماید. بندهای ۱۱ و ۱۳ اصل ۳ و نیز اصول ۱۴۳ تا ۱۵۱ قانون اساسی از آن جمله‌اند. سند چشمانداز ۲۰ ساله یکی دیگر از اسناد کلان جمهوری اسلامی ایران است. این سند، نخستین سند توسعه بلندمدت ایران است که با هدف گذاری بلندمدت به ترسیم دورنمایی از توسعه کشور میپردازد. در بند سوم سند چشم‌انداز، ایران ۱۴۰۴ کشوری امن، مستقل، مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه معرفی شده است.

در قانون اساسی در چند اصل، از دفاع مشروع سخن به میان آمده است: «حیثیت، جان، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.» یعنی بدون مجوز قانونی، تجاوز به این امور جایز نیست.

قانون اساسی بر مبنای فتاوی حضرت امام رحمه الله استوار است؛ چنانچه امام در تحریر الوسیله فرموده است: لا إشکال فی أنّ للإنسان أن یدفع المحارب والمهاجم واللصّ ونحوهم عن نفسه وحریمه وماله ما استطاع؛ اشکالی نیست که انسان حق دارد محارب و مهاجم و دزد و مانند این ها را از خود و حریم و مالش هر اندازه که می تواند، دفع نماید (امام خمینی، تحریر الوسیله، ص ۳۸۰).

همچنین قانون اساسی در ماده دیگری در مورد احترام حقوق انسان مقرر می دارد: «هیچ کس را نمی توان دستگیر کرد، مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می کند. در صورت بازداشت متهم، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حد اکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون، مجازات می شود» (اصل ۳۲). «حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد» (اصل ۳۶). «مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است. ضوابط آن را قانون معین می کند» (اصل ۳۷).

در واقع این اصول، موضوع دفاع مشروع را بیان کرده، مبنای دفاع را صراحتاً بیان نکرده است. البته از محتوا می شود فهمید که یکی از مبانی «حق» است؛ چون محور دفاع و عدم دفاع حقوق است از این جهت مبنا «حق و اعمال آن» می باشد؛ همین مبنا از محتوای کلام امام رحمه الله نیز به دست می آید؛ چنانچه بیان ایشان ذکر شد: «لا إشکال فی أنّ للإنسان أن یدفع...» البته این مبنا منحصر به فرد نیست چنانچه بعداً ذکر خواهد شد که جهات دیگر نیز از کلام امام رحمه الله استفاده می شود.

اسناد برنامه های پنج ساله توسعه و بندهای دفاعی این اسناد حاکمیتی میان مدت، مرجع دیگر مورد تأکید است. بخش دفاعی از حوزه های مهم و راهبردی در برنامه های توسعه به شمار می آید و رویکردها و ترجیحات دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی را در بازه های زمانی پنج ساله نمایان میسازد.

۵- عمق دفاع راهبردی ایران

با توجه به ناامنی های حاکم بر منطقه و دشمنی های موجود؛ جمهوری اسلامی برای حفظ نظم در درون مرزهای جغرافیایی خود ناگزیر است که با اتخاذ سیاست هایی عمق استراتژیک خود را در منطقه افزون و با این کار وضعیت مرزهای داخلی خود را تثبیت کند. در واقع حساسیت های امنیتی - سیاسی حاکم بر منطقه، به ویژه نزدیکی جغرافیایی ایران به اسرائیل، که امنیت آن به لحاظ استراتژیک برای امریکا و هم پیمانان آن از اهمیت زیادی برخوردار است باعث شده است که عمق استراتژیک کشورمان در این

سطح، از گستره‌زیادی برخوردار شود چرا که، تهدید به حمله به اسرائیل در صورت حمله امریکا، نوعی بازدارندگی برای کشورمان در مقابل تهدیدات بوجود آورده است. از سوی دیگر جمعیت کمی و کیفی سرزمینی، و برخورداری از منابع سرشار و ظرفیتهای بالقوه و بالفعل رشد و توسعه انسانی و مدنی کشورمان، ما را مرکز ثقل اهرم سیاست منطقه‌ای قدرت‌های بزرگ قرار داده است. به گونه‌ای که حتی بی‌طرفی ایران در خصوص مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی برای قدرتهای بزرگ رضایت‌بخش و قانع‌کننده نیست. بر این اساس، با توجه به این که ایران در منطقه حساس جنوب غربی آسیا، دارای نقش و موقعیت حساسی است که امریکا در عرصه سیاست‌های راهبردی خود در قبال خاورمیانه نمی‌تواند آن را مدنظر قرار ندهد. به هر حال بدیهی است، دستیابی به جایگاه هژمونیک و ایفای نقش مؤثر در منطقه خاورمیانه، همواره یکی از اهداف سیاست خارجی ایران بوده است.

یکی از راه‌های عمق‌بخشی استراتژیک در بعد خارجی، حمایت از گروه‌های مردمی همسو است که در راستای مخالفت با قدرت‌های بزرگ به ویژه با دول متخاصم با انقلاب اسلامی ایران هستند. این گروه‌ها هم‌اکنون در حساس‌ترین مناطقی که می‌تواند هر آن موجودیت قدرت‌های متخاصم را مورد تنش قرار دهد، ایجاد گردیده‌اند. گروه‌های مبارز فلسطینی جهاد اسلامی و حماس که مبارزه علیه رژیم غاصب قدس را هدایت می‌کنند، به گونه‌ای عمل کرده‌اند که اگر چه خواستار آزادی سرزمین خود هستند ولی با فشار همه‌جانبه به اسرائیل، مواضع و عمق استراتژیک انقلاب اسلامی را هم‌تأمین نموده‌اند. این امر وقتی بیشتر نمود می‌یابد و بعد راهبردی به خود می‌گیرد که بدانیم که این دو گروه در جایی قرار دارند که شاید قلب وجودی دول استکباری به ویژه امریکا در منطقه حساس خاورمیانه است. از سوی دیگر گروه‌های لبنانی به ویژه حزب‌الله لبنان را هم می‌توان در همین راستا ارزیابی کرد. حزب‌الله لبنان که موجب وحشت رژیم صهیونیستی شده است خود الهام‌بخش مبارزه برای خیلی از گروه‌های دیگر در سطح جهانی شده است. نفوذ این تفکر در بین مردم کشورهای اسلامی به اندازه‌ای است که با پیروزی حزب‌الله در جنگ ۳۳ روزه، مردم این کشورها آن را پیروزی خود تلقی نموده و جشن برپا می‌کردند. این امر موجب تزلزل پایه‌های حکومت‌های خود فروخته شده است که سیاست‌های استکبار را در منطقه اجرا می‌کنند. از سوی دیگر وجود این گروه‌ها در قلب، دول استعمارگر و به ویژه امریکا، باعث نوعی بازدارندگی در جهت جلوگیری از حمله و یا تهدید جدی این دول نسبت به انقلاب اسلامی ایران شده است.

قدرت و منزلت منطقه‌ای یک کشور عاملی مهم و تاثیرگذار در عمق استراتژیک کشور است. بی‌تردید ایران یکی از مهم‌ترین بازیگرانی است که نقشی مهم و تعیین‌کننده در سرنوشت منطقه دارد. قدرت و نفوذ منطقه‌ای ایران چنان است که هیچ مشکل و بحرانی در غرب آسیا بدون حضور و مشارکت آن حل و فصل نمی‌شود. بحران سوریه بیانگر این واقعیت است. از این رو ابتدا رقبا و دشمنان ایران تلاش کردند تا از حضور

و مشارکت آن در بحران سوریه جلوگیری کنند، ولی سرانجام مجبور شدند تا این حضور را بپذیرند. مدیریت بحران ناشی از تهدید داعش در عراق توسط ایران نمونه آشکار این واقعیت انکارناپذیر است. از سوی دیگر باید توجه داشته باشیم که عوامل زیادی منجر به ایجاد محبوبیت و روابط حسنه و در نتیجه تاثیر یک بازیگر در رفتار سایر کشورها میشود. برای مثال داشتن دین و ایدئولوژی مشترک میتواند زمینه ایجاد و تقویت عمق استراتژیک را فراهم کند. داشتن مبانی فکری و ارزشی مشترک مهم ترین عامل تقویت عمق استراتژیک است. برای مثال کشورهای غربی و آمریکا با ارائه ارزش های لیبرالی و گسترش آن در سراسر دنیا در بازه ای توانستند تسلط گسترده را به دست بیاورند. البته این تسلط دچار تزلزل های جدی شده است. بنابه تعبیر مقام معظم رهبری "هم ارزش ها و مباحث نظری لیبرالیسم و برتری مطلق آن بر سایر ادیان و مکاتب فکری مورد تردید وقع شده است و هم عملکرد کشورهای غربی مسبب بدبینی مردم دنیا نسبت به دولتهای استکباری شده است و عمق استراتژیک این کشورها در سطح دنیا به شدت تضعیف شده است". (بیانات: ۱۳/۶/۹۳)

در مقابل جمهوری اسلامی ایران به علت تعهدش به اسلام و اشتراک مذهبی با کشورهای مسلمان توانسته عمق استراتژیک خود را گسترش دهد و جایگاه ممتازی را برای خود کسب کند تا جایی که دولت های غربی خود اذعان دارند که هرگونه گفتگو در مورد مسائل منطقه مانند جنگ سوریه یا حوادث عراق بعد از صدام بدون حضور ایران بی نتیجه خواهد ماند.

همان طور که مشاهده می شود، حوادث منطقه گواهی بر گسترش و بسط شعاع و سطح عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران است که این مسئله نگرانی هایی را برای دشمنان جمهوری اسلامی ایجاد کرده است که به همین دلیل تلاش هایی برای از بین بردن یا کاهش سطح نفوذ ایران در منطقه انجام داده اند. مقام معظم رهبری نیز بارها نسبت به تلاش کشورهای غربی برای از بین بردن عمق راهبردی ایران هشدار داده اند. به عنوان نمونه ایشان در یکی از بیانات خود فرموده بودند: "این حرکت، این فکر، این انقلاب، این نظام عظیم، این عزت اسلامی، این ایستادگی ملت در مقابل تمایلات استکبار و در رأس آن شیطان بزرگ امریکا، برای جوانان و دلهای بانشاط در دنیای اسلام جاذبه دارد. از این می ترسند. این، یک امر جدی است." (بیانات: ۱۴/۱۱/۷۶)

ایشان در بیانات خود تلاش های کشورهای غربی برای از بین بردن محبوبیت جمهوری اسلامی و محدود ساختن روابط ملت های مسلمان را بارها متذکر شده اند و تلاش های استکبار جهانی برای ایجاد اختلاف بین شیعه و سنی را از نقشه ای شوم آنان و در راستای تضعیف ایران و جهان اسلام می دانند. برای شاهد مثال یک بخش از بیانات متعدد ایشان در این زمینه را می آوریم: "ملت های مسلمان عمق استراتژیک نظام جمهوری اسلامی اند. چرا تبلیغات عجیب و غریب آمریکائی و انگلیسی سعی می کنند بین ملت های مسلمان با ملت ایران جدائی بیندازند؟ چرا؟ با مسئله قومیت، با مسئله سنی، شیعه؟ چون میدانند

آنها عمق راهبردی و عمق استراتژیک جمهوری اسلامی محسوب میشوند. تکیه‌گاه یک ملت به عمق استراتژیک اوست. نمیخواهند ملت ایران و نظام جمهوری اسلامی از این حمایت و طرفداری ای که از او در کشورهای مختلف میشود - که البته بی‌ظنیر هم هست - برخوردار باشد. شما در هیچ‌جا نمی‌بینید که در یک کشوری از رؤسای یک کشور دیگری، آحاد مردم - نه سیاسیون - تجلیل و احترام کنند؛ عکسشان را بلند کنند، نامشان را با هیجان بیاورند؛ جز جمهوری اسلامی. در کشورهای مسلمان هر جا بروید، آنجائی که رد پائی از جمهوری اسلامی هست، مردم نسبت به آن و نسبت به جمهوری اسلامی ابراز احساساتشان اینجوری است. دشمن این را نمی‌خواهد؛ دشمن نمی‌خواهد این ارتباط برقرار باشد." (بیانات: ۲۴/۹/۸۷)

نتیجه‌گیری

آنچه به عنوان مهمترین نتایج این تحقیق مستفاد می‌شود این است که از منظر فقه و حقوق اسلامی که ریشه در آیات و احادیث اسلامی دارد، مسلمانان باید آمادگی رزمی کامل، از نظر تجهیزات، نفرات و ... داشته باشند و از پیش آماده مقابله با خیانت و حمله دشمن باشند. هدف از آمادگی نظامی، حفظ مکتب و وطن مسلمانان است، نه غارت و استعمار و امثال آن. دولت باید حداکثر توان خود را در تأمین بودجه برای دفاع از نظام اسلامی و ترساندن دشمنان خدا و خود تخصیص دهد. تمام مسلمانان باید آماده رویارویی با توطئه‌های دشمن باشند و دوره‌های رزمی را دیده باشند. همه جا گفتگو و مذاکره کارساز و کافی نیست، گاهی هم باید توان و قدرت به میدان آید. در هر زمان، پیشرفتهترین امکانات رزمی را برای دفاع آماده کنید و از هیچ چیز فروگذار نکنید، چه قدرت سیاسی و نظامی، چه امکانات تبلیغی و تدارکاتی. ایجاد رعب در دل دشمن به هر وسیله حتی با ظاهرسازی هم لازم است. برای ارباب و ترساندن دشمنان، حتی آموزش نظامی برای زنان کارساز است. به امکانات امروز قانع نباشید و تجهیزات نظامی و دفاعی را تا مرز تهدید دشمنان گسترش دهید. وحدت و یکپارچگی هم نوعی قدرت است که باید فراهم شوند، چون با وجود تفرقه، نمی‌توان دشمن را ترساند. در اسلام، همه مسلمانان سربازند و بسیج مردمی ضروری است. اسبهای جنگی آن روز و ابزار نظامی امروز، باید به حال آمادهباش تغذیه و نگهداری شوند. هم آمادگی نیروها لازم است، هم تجهیزات. اسلام، باید نظام و حکومت داشته باشد، چون بدون آن، دشمنان هرآسی ندارند. باید بنیة دفاعی مسلمانان در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، نظامی، عقیدتی و ... چنان قوی باشد که دشمن از هر جهت بترسد و توطئه‌هایش خنثی شود. هم ارزشهای الهی باید حفظ شود و هم حقوق انسانی. در اسلام، مکتب و کرامت انسانی مطرح است، نه اغراض شخصی، نژادی و قومی. همه دشمنان، شناخته شده

نیستند. تنها برای دشمنان شناخته‌شده برنامه‌ریزی نکنید، بلکه پیشینی لازم حتی برای دشمنان ناشناخته آینده هم داشته باشید. تأمین قدرت دفاعی، بودجه لازم دارد، موعظه و شعار کافی نیست. مردم باید در بودجه جنگ و تأمین جبهه، مشارکت کنند و این تنها مخصوص زمان جنگ نیست.

بر همین اساس جمهوری اسلامی ایران در طول مدت حیات خود علیرغم تحریمها و تهدیدهای نظام سلطه، پیشرفت‌های چشمگیری در زمینه صنایع دفاعی داشته است. این امر علاوه بر شکوفایی توانمندی‌های بومی، موجب بازدارندگی گسترده‌ای برای کشور شده است. جمهوری اسلامی ایران باتوجه به تجربه‌های گرانبها در هشت سال دفاع مقدس تلاش خود را بر استقرار نظام دفاعی امنیتی مستقل قرار داده است. براین اساس، جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور مستقل و درحال پیشرفت و صنعتی شدن، یکی از اهداف اصلی خود را ارتقای امنیت کشور باتوجه به مؤلفه فناوری در نظام بینالملل تعیین کرده است.

در بیان دیدگاه‌های فقهی امام خمینی و حضرت آیت الله خامنه‌ای در ابعاد جهاددفاعی نیز می‌توان گفت: به همان میزان که دفاع مقدس از فرهنگی جامع برخوردار است و پیامهای گوناگون به نسل امروز منتقل می‌سازد و پشتوانه‌های نیرومند فکری، اعتقادی، فرهنگی، اخلاقی و نظامی به وجود می‌آورد، تفکرات و رهنمودهای حضرت امام خمینی درباره دفاع مقدس نیز دارای جامعیت موضوع و درسها و پیامهای ماندگار و تحول‌زا است. دفاع در اندیشه‌ی امام خمینی ماهیتی الهی و انسانی دارد. بدین جهت است که به تعبیر ایشان حضور توده مردم در صحنه جهاد و دفاع در جهت اطاعت خدا مطرح است.

نفس دفاع در اندیشه مقام رهبری که برگرفته از تعالیم ائمه علیه السلام است، مقدس بوده، همه افراد جامعه مکلف به دفاع از آرمان‌های ایمانی و ملی خویش هستند. هر عمل ایشان در راه حفظ دین و امت و مملکت عبادت و نبردشان از روی بصیرت به اذن خداوند، افضل اعمال است. در این اندیشه متعالی، مفهومی به نام جنگ شناخته شده نیست و آنچه مهم است دفاع از جان، مال و ناموس مسلمین در برابر دشمنان اسلام است. اندیشه دفاعی مقام رهبری، جهاد را مقدس می‌داند. لذا بهترین بندگان کسانی هستند که در این راه مجاهدت نمایند. همچنین معنویت رکن اساسی اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای بوده، چارچوب و ستون هر کاری از جمله حوزه مسایل نظامی است.

برابر آنچه که از سخنان، عملکرد و واکنش‌های فرمانده محترم کل قوا مطرح شده، دفاع در برابر تعدی و تجاوز نظامی بیگانه به حدود قلمرو جامعه اسلامی در زمره نخستین و مهمترین اولویت به شمار می‌رود. همین اهمیت و توجه موجب می‌گردد تا تدافعی بودن جنگ و اقدام نظامی در مرکز ثقل اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری قرار بگیرد.

اهمیت و جایگاه این موضوع در اندیشه مقام رهبری به اندازه‌ای است که ایشان مشروعیت هر گونه جنگ و جهاد و هر اقدام نظامی را منوط به تدافعی بودن آن نموده و آحاد ملت را از کوچکترین تجاوز و تعدی به حریم جغرافیایی دیگران بازداشته است.

لذا از دیدگاه مقام عظمای رهبری متوسل شدن به قوه قهریه در برابر کشورهای دیگر اقدامی پسینی تلقی می‌گردد و تا زمانی که تجاوزی رخ نداده باشد، جنگ و یا دست بردن بر ابزار نظامی، جایگاهی در سیاست خارجی کشور اسلامی نخواهد داشت.

ایده و تفکر رهبر انقلاب برگرفته از مکتب دفاعی الهی اسلام است، که ساختار و دکترین آن را عاشورایی اندیشیدن شکل می‌دهد. از اینرو، معیار پیروزی و شکست، انجام تکلیف است؛ بدین معنی که اگر به تکلیف عمل شود، پیروزی به دست آمده است و اگر به تکلیف عمل نشود، ولو در ظاهر پیروزی به دست آمده باشد، اما در واقع شکست است. بنابراین معیار پیروزی، ادای تکلیف است. بدین جهت است که امام خمینی معتقد است ما در جنگ برای یک لحظه هم نادم و پشیمان از عملکرد خود نیستیم.

اندیشه‌های دفاعی فرماندهی معظم کل قوا در حوزه دفاع، برگرفته از تعالیم حیات بخش اسلام ناب محمدی(ص) و آموزه‌های قرآن کریم است و درک اندیشه‌های ایشان، درک عمیقی و کاملی از اندیشه‌ها و آرمان‌های امام راحل دارند که نظام جمهوری اسلامی پس از امام کاملاً در راستای اندیشه‌ها و آرمان‌های وی در سایه رهبری تداوم داشته است هر چند ولایت انقلاب اسلامی از یک سو در همه حوزه‌ها ذره‌ای از آرمان‌ها اصیل اسلامی و انقلابی کوتاه نمی‌آید و در تمام مسائل کلی آرمان‌گرایی تحلیل درست و منطقی دارند و از سوی دیگر این آرمان‌ها را در حوزه واقعیت‌ها به شیوه‌های عقلانی و معتدل پیگیری می‌کنند. تدبیر هوشیارانه ایشان در امر حکومت بسیار حیاتی است چرا که نظام ما از سوی اندیشه‌ها و اعمال آرمان-گرایانه غیر واقع‌بینانه و واقع‌گرایی غیرآرمانی مورد تهدید دشمنان انقلاب است. ایما و اشاره‌ها در امر موجود، تدبیر و تحلیل ایشان در مواردی خاص نوعی واقع‌بینی تیزبینانه و هوشیارانه از نوع حکمت است که در عین حال با التزام به اصول و مبانی بنیادین نظام در شرایط موقعیت ویژه تصمیم‌گیری خاص می‌گیرند. برخی از مهمترین اصول و ارزش‌های اندیشه دفاعی رهبر انقلاب بر اساس مبانی تفکر اسلامی عبارتند از: تأکید بر حفظ روحیه انقلابی و شهادت‌طلبی و نهادینه شدن تفکر بسیجی، باور به نصرت الهی، ولایت-مداری و داشتن اعتماد به نفس، عدالت‌خواهی و حق‌طلبی، اصل دفاع از مظلوم، نفی ظالم و مخالفت با سلطه‌طلبی و سلطه‌گری، اصل عدم تجاوز و همزیستی مسالمت‌آمیز، اصل دفاع همه‌جانبه و آمادگی همه‌جانبه، اصل مقاومت و پایداری و عدم سازش، اصل مردمی بون دفاع و تأکید بر تداوم نقش آفرینی مردم در دفاع، تقویت بنیه دفاعی و خوداتکایی و خودکفایی، دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی، وحدت و انسجام اسلامی و... اما نکته مهم در بررسی اندیشه فرماندهی معظم کل قوا توجه به این مهم است که اندیشه رهبر انقلاب، به ویژه در مقوله دفاعی، تجلی اندیشه‌های بنیانگذار انقلاب اسلامی بوده و در میان عناصر و مؤلفه‌های مشترک گفتمان امامین انقلاب، مواردی همچون خداباوری، توسعه علم و فناوری، ارتقای توانمندی‌های حرفه‌ای، دشمن‌شناسی، دشمن‌ستیزی، مقاومت و پایداری، شهادت و ایثار، توکل و اخلاص و مانند آن مورد تأکید قرار دارد. مقام معظم رهبری نیک میدانند که بهره‌برداری تجدید حیات کاربردی از اندیشه‌های

امام خمینی رهیافتی است که در افق آن میتوان آینده انقلاب را تضمین کرد به ویژه در حوزه اندیشه دفاعی امام خمینی، شناسایی خطرها و ابعاد توطئه دشمنان و توصیه‌های عملی به ملت برای دفاع از خود بسیار حائز اهمیت است.

در پایان می‌توان گفت: از مقایسه احکام جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی به خوبی بر می‌آید که جهاد دفاعی از جهاتی بر جهاد ابتدایی ترجیح دارد و از اهمیت بیشتری برخوردار است و البته وجه آن هم تا حدودی روشن است. جهاد ابتدایی به منظور دعوت کفار به اسلام و گسترش دامنه اسلام است، اما جهاد دفاعی به منظور جلوگیری از محو اسلام و از بین رفتن جامعه اسلامی و حراست از استقلال و جان و مال و ناموس مسلمان‌ها است.

فهرست منابع:

۱- اصغری، محمود (۱۳۸۸) کنکاشی در اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)، مجله اندیشه، سال ۱۵، شماره ۲.

- ۲- افتخاری، اصغر، شبستانی، علی، (۱۳۹۰)، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تروریسم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ۳- امام خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۳۷۸)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۱۰.
- ۴- امام خمینی، سیدروح الله موسوی (۱۴۲۲ق)، استفتاءات، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ج ۱ و ۳.
- ۵- امام خمینی، سیدروح الله موسوی (بی تا)، تحریر الوسیله، قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم، چاپ اول، ج ۱.
- ۶- بلوجی، حیدرعلی (۱۳۸۷) جایگاه اسناد دفاع ملی در سیاست گذاری ملی کشورها، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۶.
- ۷- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، <https://farsi.khamenei.ir>
- ۸- حسین خانی، نورالله، مبانی نظری اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، صفحه: ۶۱، یاران شاهد، تهران - ایران، ۱۳۹۲ ه.ش.
- ۹- خبیری، کابک (۱۳۸۲) راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران (ملزومات و راه کارها)، وبسایت بصیرت، منتشر شده در تاریخ ۹۳/۲/۲۹، قابل بازیابی در پیوند زیر:
<http://basirat.ir/fa/news/۲۶۶۹۰۴>
- ۱۰- شاکرین، حمیدرضا، صلح و جنگ در اسلام، نشریه معارف، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، تیر ۱۳۸۷، شماره ۵۷
- ۱۱- قیصری، نوراله؛ خضری، احسان (۱۳۹۵) سیاست دفاعی نظام جمهوری اسلامی ایران: بررسی اسناد کلان. مجله رهیافت انقلاب اسلامی، زمستان ۱۳۹۵ - شماره ۳۷
- ۱۲- مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا (نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران)؛ نیروی انتظامی مظهر امنیت و اقتدار ملی، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ناجا، ۱۳۸۳.
- ۱۳- محمدحسینی، مسعود، (۱۳۹۱ م)، مرزهای ایران، چاپ اول، تهران، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع).